

УДК 811.111'373

Ю. С. Масель,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

MAJULS@ukr.net

МІСЦЕ ДИСКРИМІНАТИВІВ У СИСТЕМІ СУБСТАНДАРТНИХ ОДИНИЦЬ

Стаття присвячена визначенню системних характеристик дискримінативів, безпосередньо їх місця у стильовому реєстрі ненормативних одиниць. В дослідженні порушено питання норми, виокремлено основні її види. Проаналізовано межі нормативності та ненормативності мовних одиниць. Розглянуто підходи до поділу ненормативних одиниць. Головна увага зосереджена на авторській точці зору щодо класифікації лексичних та фразеологічних одиниць у системі субстандарту.

З лінгвістичної точки зору в межах кожної мови певне місце займають дослідження субстандарту, до якого більшість лінгвістів відносять знижену розмовну лексику, сленг, жаргонізми, вульгаризми та табуйовані слова та вирази [1: 158]. На нашу думку, до цього переліку доцільно віднести й "дискримінативи".

Оскільки *дискримінативами* можна вважати такі ненормативні вербальні маркери реалізації явища дискримінації, які навмисне вживаються у мові з метою приниження окремої особистості чи групи в цілому на основі об'єктивної ознаки за національністю, релігійними чи політичними переконаннями, расовою приналежністю тощо.

Акцентуємо увагу на різниці понять "дискримінація" та "образ". Якщо оцінювання стосується категорії в цілому, як, наприклад, *all foreigners are lazy* (всі іноземці є ліниві), або конкретної людини як представника цієї категорії, наприклад, *he is as lazy as any foreigner* (він такий лінивий, як і будь-який іноземець), то таке явище розглядається як дискримінація. Образом слід вважати оцінювання певної індивідуальної ознаки людини, що не має жодного відношення до соціальної категорії [2: 3].

Виходячи з тлумачення даного терміну, можна з впевненістю сказати, що дискримінативи посідають певне місце у субстандартній, або ненормативній підсистемі мови. **Мета дослідження** полягає в аналізі функціонування дискримінативних одиниць в межах субстандарту. Для вирішення поставленої мети, виокремимо наступні завдання: 1) розкрити поняття нормативності та субстандарт; 2) проаналізувати класифікації субстандартних одиниць; 3) визначити місце дискримінативів у стильовому реєстрі субстандартних одиниць.

Актуальність дослідження полягає в тому, що до сьогодні значну увагу приділено питанням мовної політкоректності, тоді як полярно протилежне явище лінгвістичної дискримінації і досі залишається відкритим питанням. **Об'єктом дослідження** є лексичні дискримінативні одиниці. **Предметом роботи** є системні характеристики дискримінативів, а саме їх стильова диференціація в межах класу ненормативних одиниць.

Досліджуючи поставлену проблему, слід звернутися до питання норми та нормативності. Загалом норму можна визначити (від лат. *norma* – керівний початок, правило, зразок) як встановлений стандарт для оцінки того, що існує, і створення нових об'єктів [3]. Тлумачення терміну норма залежить від сфери дослідження та методологічних прийомів. В нашому дослідженні під нормою ми розуміємо сукупність правил (регламентацій), що впорядковують вживання мовних засобів у мовленні індивіда відповідно до сфери комунікації.

Серед основних мовних норм виокремлюють: *орфоепічні й акцентні* – регулюють належну вимову звуків і словосполучень, наголошення та інтонації; *графічні* – правильну передачу звуків на письмі; *орфографічні* – написання слів згідно з правописом; *лексичні* – вживання слів у властивих їм значеннях; *морфологічні* – нормативне використання морфем; *синтаксичні* – регулюють правильне поєднання та розміщення слів у словосполученні, реченні, речень у тексті; *стильові* – відповідають за правильність відбору мовних засобів відповідно до умов спілкування; *пунктуаційні* – регулюють нормативність вживання мовних знаків [4: 54].

Зважаючи на вищезазначений перелік, дискримінативи не є порушенням орфоепічної, графічної, орфографічної, пунктуаційної, лексичної та граматичної норми. Проте досліджувані нами одиниці виходять за межі стильової норми. Вживання дискримінативів має на меті виразити зневажливе та принизливе ставлення суб'єкта дискурсу до певної соціальної групи. Тому, дискримінативи є також порушенням соціально-етичної норми. Під соціальною дискримінацією розуміємо категоріальний погляд на людину за певною об'єктивною соціальною ознакою та негативна оцінка відповідної соціальної групи [5: 13]. Категоріальним поглядом вважається мовне "посилання" на людину за допомогою соціальних категорій, наприклад: "єврей", "турок", "циган", *man, woman, Christian, Muslim, he / she gay* тощо. У цьому випадку людина, про яку йдеться, сприймається не як окремий індивідуум, а як носій певної соціальної категорії [2: 2]. Не можна не зазначити, що дискримінація як явище, а також вербальні маркери її реалізації, є порушенням правової норми. Принцип неупередженого ставлення є одним із

найважливіших у міжнародному праві і ґрунтується на загальноправовому принципі рівності можливостей і заборони дискримінації. Принцип заборони дискримінації закріплено в міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, декількох конвенціях Міжнародної Організації Праці, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також у Статуті Організації Об'єднаних Націй, мета якого є заохочення і розвиток загальної поваги до прав людини і неупереджена реалізація основних прав незалежно від раси, статі, мови чи релігії. В положеннях Комітету з ліквідації расової дискримінації зазначено, що кримінальні злочини, скоєні з расових чи етнічних мотивів, а також вербальні прояви вираження етнічної ворожнечі є суміжними з явищем дискримінації. Проте вербальна дискримінація поки не має чіткого юридичного визначення і покарання.

Наступним важливим аспектом вважаємо визначення межі нормативності та ненормативності лексичних одиниць, зокрема дискримінативів. Так, Й. А. Стернін [6] стверджує, що літературна та розмовна лексика і фразеологія, тобто така, вживання якої відповідає прийнятим у суспільстві нормам літературної та розмовної мови, утворюють нормативний пласт лексико-фразеологічної системи. Якщо лексика і фразеологія вживаються відповідно до норм літературної та розмовної мови, то таке слововживання з морально-етичної точки зору сприймається суспільною свідомістю як пристойне, а спосіб мовного вираження відповідної інформації за допомогою пристойної лексики може бути названий пристойним. Таким чином, пристойна лексика, пристойна мовна форма вираження думки – це використання нормативної лексики і фразеології.

Ненормативна лексика і фразеологія є функціональним прошарком лексики і фразеології у мовній свідомості суспільства і в громадській думці, який розглядається як такий, що містить одиниці, які підлягають виключенню із публічного вживання [6]. Не викликає сумнівів той факт, що дискримінативи належать до останнього прошарку лексики, оскільки їх вживання, в будь-яких умовах спілкування є вираженням агресії та провокуванням конфліктів. Саме з цих причин дискримінативи заборонені у публічному вживанні.

Причиною уваги лінгвістів до субстандарту в цілому, та його складових зокрема, є сучасна мовна ситуація. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загальним зниженням офіційного мовлення, популяризацією субстандарту та активним проникненням його складових у масову культуру, що, у свою чергу, призвело до зниження норми та естетики мовленнєвих ідеалів споживачів ЗМІ. Зміни й порушення стандартизованого книжкового та розмовного мовлення набули масового характеру під впливом мови періодичних видань, радіо і телебачення. Глобально звузилася сфера вживання високого, патетичного стилю під впливом нейтрального. Колишню зону нейтрального стилю мовлення зайняли більш експресивні фамільярно-розмовний стиль та розмовний стиль зниженого регістру, які мають прагматичні переваги над попереднім – здатні краще впливати на свідомість читача [7: 128].

Термін субстандарт визначається найчастіше як "ex negativo", до якого відносять ті елементи, які, якщо виходять зі стандартної мови, знаходяться на протилежній осі. За доцільне вважаємо зазначити, що раніше до пласту субстандарту відносилися лише ті класи лексичних одиниць, що мали негативне значення, проте сьогодні межі субстандарту значно розширилися, тому, наприклад, просторіччя, сленг, діалекти тощо хоч і функціонують за межами норми, проте не мають пейоративного значення.

Відсутність точного визначення терміну "субстандарт", введеного в науковий обіг у 30-ті роки Блумфілдом, спонукало лінгвістів неодноразово звертатися до теоретичного обговорення дефініції субстандарту. Дескриптивний аналіз різновидів окремих мов поклав початок дискусії, але не призвів до єдиного визначення цього лінгвістичного поняття. Жодної визначеності не вносять і словники. Так лінгвістичні словники, видані в Німеччині, виходять з терміну *Standartsprache*, який протиставляється діалекту і соціолекту [8].

Ще складнішим питанням постає розподіл лексичних та фразеологічних одиниць на класи в межах субстандарту. Розглядаючи класифікацію Крістала, який ділить ненормативні одиниці на три класи: табу (*taboos*), інвективи (*abuse units*) та безадресні одиниці, які виражаються за допомогою інтенсифікаторів (*swearing*), не можна не погодитися з В. І. Желвісом, який вважає такий розподіл не повним та суперечливим.

Проаналізуємо, наприклад, англійське *shit*. Якщо вживати його як вигук (український еквівалент "чорт забирай!", "лайно!"), тоді це слово являється інтенсифікатором емоційного стану мовця. У той же час, у ряді соціальних груп воно вважається як табу, і тоді його місце в першій групі. Вжите в складі складного слова на кшталт *shithhead* (бовдур) дана одиниця може вживатися як образа, тобто входить до класу інвективів (*abuse words*) [9]. Варто наголосити, що дана лексична одиниця також входить до класу лайливих слів.

Досліджуючи місце дискримінативів в межах субстандарту, доречним вважаємо також розглянути класифікацію російського мовознавця Й. А. Стерніна. Вчений ділить ненормативну лексику на три розряди – знижену, інвективну і нецензурну. Дозволимо не погодитися із деякими аспектами зазначеної класифікації. Так учений зазначає, що інвективна лексика містить різку узагальнену несхвальну оцінку об'єкта номінації – особи, явища, предмета. По відношенню до людини такі лексичні одиниці можуть вживатися як з наміром образити чи принизити адресата, так і використовуватися безособово, для

спонтанного викиду емоцій. Використання інвективної лексики засуджується суспільною свідомістю з морально-етичної точки зору, але ці одиниці не є цілком забороненими [6].

Нецензурна лексика, на думку автора, визнається суспільною свідомістю як абсолютно неприпустима в публічному вживанні. Нецензурна лексика може виражати як негативну, так і позитивну оцінку або емоцію. Також Й. А. Стернін зазначає, що до нецензурної лексики в сучасній російській мові слід однозначно відносити п'ять слів, таких як нецензурне позначення чоловічого статевих органу (х...), нецензурне позначення жіночого статевих органу (п...нда, м...нда), нецензурне позначення процесу статевих акту (е...ть) та нецензурне позначення жінки розпусної поведінки на букву "б", а також всі похідні слова, що містять у своєму складі один із цих коренів. Вживання нецензурних слів з юридичної точки зору не є порушення прав людини, вони заборонені лише з морально-етичних переконань.

На нашу думку зазначений розподіл є неоднозначним. За Й. А. Стерніним [6] інвективна лексика не завжди вживається з метою образи та приниження реципієнта, проте ми дотримуємось протилежної думки. Клас інвективних одиниць функціонує як образливий та використовуються такі слова для применшення гідності адресата. Також в зазначеному розподілі межі між досліджуваними одиницями є нечіткими. Ми вважаємо, що кордони між цими класами є відкритими для міграції лексичних одиниць з одного класу в інший. Так, наприклад, інвективні та нецензурні одиниці можна віднести і до розряду зниженої лексики, а також нецензурна лексика може належати до класу інвективних слів.

Таким чином, беручи до уваги проаналізоване вище, ми пропонуємо власну точку зору щодо поділу лексичних та фразеологічних одиниць в межах субстандарту. Всі ненормативні одиниці можна поділити на знижені та заборонені. Розглядаючи клас зниженої лексики та фразеології не можна не погодитися із Й. А. Стерніним, який під даним класом, до якого належить сленг, жаргон, просторіччя та вульгаризми, розуміє такі одиниці, вживання яких в публічній сфері зазвичай визнається недоречним і при цьому негативно характеризує мовця. Ми пропонуємо до зниженої лексики та фразеології також відносити деяку частину **лайки**, наприклад *bugger off* (забиратися геть), *hell naw* (вираження заперечення), *shut up* (заткнись), *shit*, *crap* (рос. дерьмо). Вживання таких одиниць однозначно засуджується громадською думкою та підлягає виключенню з публічного вжитку (тобто з вживання в громадських місцях). Однак ці слова можуть бути допустимими всередині певних соціальних, вікових, територіальних, а також гендерних груп.

На межі зниженої та забороненої лексики та фразеології ми виділяємо **інтенсифікатори**, наприклад, *shit-hot* (рос. охренительный), *damn* (прокляття), *he thinks he is dick/devil/cholera knows how smart* (він холера знає який розумний або рос. он п**дец какой умный), під якими розуміємо такі одиниці зниженого реєстру, що передають емоційний стан мовця, його позитивну чи негативну оцінку предмета, явища тощо. Слід відмітити, що в даній класифікації ми беремо до уваги тільки ті інтенсифікатори, що порушують мовну, а також соціально-етичну норму, проте є частина зазначених одиниць, що не належать до субстандарту. До забороненої лексики та фразеології ми відносимо всі **табу**. За своєю сутністю табу – це щось сильніше, ніж звичайна заборона. Первинно воно означало релігійну заборону певних дій, слів тощо, порушення яких каралося. Зараз під табу мають на увазі будь-яку заборону, пов'язану із дотриманням соціальних норм, із певних сакральних чи профанних причин. До табу належить: 1) **частина лайливих одиниць**, наприклад *asshole*, *assmunch* (повний дурень), *motherfucker* (неприємна людина, х*й), *cocksmit* (педик); 2) деякі **інтенсифікатори**, прикладом яких є *f*cking* (рос. чертовски), *holy f*ck* (рос. о*уеть); 3) **підклас блюзнірств** (blasphemy words), тобто такі лексичні одиниці, які виражають зневажливе ставлення до сакральних предметів та явищ, наприклад, *goddamn*, *Jesus Christ* та похідні. Проте з акцентуємо увагу на тому, що блюзнірство як явище є суб'єктивним, оскільки поняття сакральності у кожного різне. Тому вживання одиниць даного класу з метою зневаги та глузування з предметів, явищ, осіб тощо буде вважатися образливим для тих людей, котрі вважають ці явища, предмети тощо святими. Для інших такі одиниці не матимуть пейоративного значення. Інвективи – слова і вирази, що містять у своїй семантиці, експресивному забарвленні та оцінному компоненті інтенцію принизити, образити, зганьбити адресата мовлення, в різкій і цинічній формі, наприклад, *scrubber* (шльондра), *bastard* (мудак, сучий син), *wetback* (мексиканець-нелегал); 4) **дискримінативи**, що також належать до останніх двох підкласів, оскільки дані одиниці використовуються свідомо для приниження гідності адресата на основі його об'єктивно-відмінних від адресанта ознак, таких як мова, колір шкіри, віросповідання, національність, наприклад, *mick* (ірландець), *spic* (образливе найменування мексиканців).

Так вживання дискримінативу *kike* ("жид") є інвективною лексичною одиницею, бо виражає негативну оцінку стосовно представника єврейської меншини, а також словом табу, оскільки вживається з метою спрямованої образи певної соціальної групи і, відповідно, має агресивний характер, тому *"kike"* заборонено у вживанні в публічних місцях з метою уникнення конфлікту між представниками єврейської та іншої нації.

Отже визначити остаточне місце лексичних та фразеологічних одиниць в рамках субстандарту майже неможливо, оскільки межі між зонами нормативності та ненормативності є досить нечіткими та кордони між цими реєстрами є відкритими для переходу одиниць з одного класу в інший. Також рухливості

набуває і норма, яка є критерієм стилістичної диференціації мовних одиниць. Зниження її межі обумовлено сучасною тенденцією до загальносистемного зсуву у напрямку до субстандарту.

Досліджуючи дискримінативи зауважимо, що вони є більш стабільними у функціонуванні та не мігрують між класами. Оскільки дані вербальні одиниці не лише виражають дерогативне ставлення мовця до суб'єктів дискурсу, а й принижують їхню гідність, дискримінують людей за певними відмінними ознаками по відношенню до інших, їх місце у системі субстандартних одиниць у класі табу та підкласах інвективів та блюзнірства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А. Д. Швейцер. — М. : Наука, 1983. — 216 с.
2. Голуб І. О. Мовна дискримінація в німецькому публіцистичному дискурсі [Електронний ресурс] / І. О. Голуб. Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4919/2/Golub.pdf>
3. Новая философская энциклопедия: В 4-х т. [Електронний ресурс]. — М. : Мысль, 2000-2001. Режим доступу: http://kf.snu.edu.ua/files/nauka_virtuallibrary.html
4. Баби Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : [навч. посіб.] / Н. Д. Бабич. — Львів : Світ, 2003. — 432 с.
5. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten / F. Wagner. — Tübingen : Narr, 2001. — 180 s.
6. Стернин И. А. Неприличная форма высказывания в лингвокриминалистическом анализе текста [Електронний ресурс] / И. А. Стернин. — Режим доступу : <file://localhost/D:/диссертация/ненормативная%20лексика/Стернин%20И.А.%20Неприличная%20форма%20высказывания%20в%20лингвокриминалистическом%20анализе.mht>
7. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англomовних однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу) : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. М. Мосейчук. — Харків, 2009. — 219 с.
8. Кёстер-Томас З. Стандарт, Субстандарт, Нонстандарт [Електронний ресурс] / З. Кёстер-Томас. — Русистика. — Берлин, 1993. — № 2. — С. 15–31. — Режим доступу : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
9. Желвис В. И. "Грубость": проблемы классификации лексики [Електронний ресурс] / В. И. Желвис — Международная научно-практическая конференция, посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович. — Москва—Кострома, 2008. — С. 71–76. — Режим доступу : file://localhost/D:/диссертация/ненормативная%20лексика/Жельвис%20-%20Грубость_%20проблемы%20классификации%20лексики.mht

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Shveytser A. D. Social'naya differenciatsiya angliyskogo yazy'ka v SHA [Social differentiation of English in the USA] / A. D. SHveytser. - M. : Nauka, 1983. — 216 c.
2. Golub I. O. Movna diskrimi'naci'ya v ni'mec'komu publi'cistichnomu diskursi [Language discrimination in the German public discourse] [Elektronnyi resurs] / I. O. Golub. — Rejim dostupu : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4919/2/Golub.pdf>
3. Novaya filosofskaya e'nciklopediya [New Encyclopedia of Philosophy]: V 4-h t. [Elektronnyi resurs]. — M. : My'sl', 2000-2001. — Rejim dostupu : http://kf.snu.edu.ua/files/nauka_virtuallibrary.html
4. Babi N. D. Praktichna stili'stika i' kul'tura ukrai'ns'koi' movi [Practical style and culture of the Ukrainian language] [navch. posi'b.] / N. D. Babich. - L'vi'v : Svi't, 2003. — 432 s.
5. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten [Implicit linguistic discrimination as a speech. Lexical indicators of implicit discrimination in media texts] / F. Wagner. — Tübingen : Narr, 2001. — 180 s.
6. Sternin I. A. Neprilichnaya forma vy'skazyvaniya v lingvokriminalisticheskom analize teksta [Vulgar form of expression in the analysis of linguocriminalistic texts] [Elektronnyi resurs] / I. A. Sternin. — Rejim dostupu : <file://localhost/D:/диссертация/ненормативная%20лексика/Стернин%20И.А.%20Неприличная%20форма%20высказывания%20в%20лингвокриминалистическом%20анализе.mht>
7. Moseychuk O. M. Sistemni' ta funkci'onal'ni' osoblivosti' anglomovnih odnosli'vni' i'di'om [System and functional features of one-word English idioms] (na materi'ali' suchasnogo publi'cistichnogo diskursu) : dis. kand. fi'lol. nauk: spec. 10.02.04 " Germans'ki' movi" / O. M. Moseychuk. — Harki'v, 2009. — 219 s.
8. Ke'ster-Toma Z. Standart, Substandart, Nonstandart [Standard Substandart, Nonstandart] [Elektronnyi resurs] / Z. Ke'ster-Toma. — Rusistika. — Berlin, 1993. — № 2. — С. 15–31. — Rejim dostupu: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
9. Jelvis V. I. "Grubost'": problemy' klassifikatsii leksiki ["Rudeness": the problem of classifying vocabulary] [Elektronnyi resurs] / V. I. Jelvis -Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya, posvyasch'ennaya yubileyu d.f.n., prof. A.M. Melerovich. - Moskva - Kostroma, 2008. — S. 71–76. — Rejim dostupu : file://localhost/D:/диссертация/ненормативная%20лексика/Жельвис%20-%20Грубость_%20проблемы%20классификации%20лексики.mht

Матеріал надійшов до редакції 17.05. 2013р.

Масель Ю. С. Место дискриминативов в системе субстандартных единиц.

Статья посвящена определению системных характеристик дискриминативов, их места в стилистовом реестре ненормативных единиц. В исследовании затронут вопрос нормы, выделены основные ее виды.

Проанализированы границы нормативности и ненормативности языковых единиц. Рассмотрены подходы к делению ненормативных единиц. Главное внимание сосредоточено на авторской точке зрения о классификации лексических и фразеологических единиц в системе субстандарта.

Masel' Yu. S. The Place of Discriminatives in the System of Substandard Units.

The article is devoted to the definition of system characteristics of diskriminatives, their place in the stylistic register of non-standard units. The study touched upon language standard, and its main types. The borders of standard and non-standards language units have been analyzed. The approaches to the division of non-standard units have been considered. The main focus is on the author's point of view on the classification of lexical and phraseological items in the substandard system.